

Fantasin om totalt skydd av samhällskroppen

*Det svenska skogsbrukets försumpningsdebatt,
1900–1930*

ERIKA SKILSTRÖM

Abstract

This article examines the Swedish forestry debate on swampification (*försumpning*) from the turn of the 20th century to the early 1930s, when concerns about declining forest productivity were framed as threats to the state body and the future. Using a biopolitical perspective, it shows how the debate reflected broader societal discourses on risk, degeneration, and national improvement. Imagined dangers and protective measures were part of the same rationality that shaped welfare, hygiene, and population governance. The forest's swampification was cast as a degenerative process requiring state-led intervention, yet this protection also concealed internal contradictions. Alongside fears of decay, the debate was driven by science and a modernizing optimism that emphasized control, regeneration, and progress. Drawing on the concepts of immunization and fantasy, the article analyzes historical scientific reports, media sources and opinion pieces. The results illustrate how forest management was shaped both by anxieties about disorder and by desires for a better future. This article situates a specific forestry debate within the discursive logics of modernity and societal transformation and thereby connects environmental history, the history of science and ideas, and political theory.

Keywords: Science, history of forestry management, biopolitics, immunization, degeneracy, epidemic, fantasy.

Inledning

Omkring år 1900 genomgick det svenska samhället en omfattande moderniseringsprocess, där industrialisering, vetenskap och teknologisk utveckling präglades av föreställningen att naturen kunde kontrolleras, samhället utvecklas och risker bemästras genom rationell planering.¹ Denna process

*Erika Skilström, doktorand i idéhistoria, Umeå universitet, erika.skilstrom@umu.se.

var starkt beroende av ett växande skogsbruk och export av timmer från svenska skogar.² För att säkra framtida virkesresurser införde staten regleringar som både styrde avverkningstakten och gjorde återplantering av avverkade skogar obligatorisk.³ Ett hot mot både skogstillväxten och skogslandskapet i stort – och därmed, i förlängningen, mot hela samhällets utveckling – utgjordes av det som benämndes försumpning, vilket ansågs leda till skogarnas förfall.⁴

Med försumpning avses en process där vatten samlas i skogsmarken och förändrar markens karaktär. Idag definieras försumpning som en ”förändring av en fastmarks vattenbalans i sådan omfattning att myrvegetation växer in över annan vegetation”.⁵ Historiskt sett har det funnits olika teorier om varför denna process inträffade. Även om det rörde enighet om att försumpning negativt påverkade skogens produktivitet fanns det däremot oenighet gällande problemets omfattning, hur det skulle hanteras, samt vilka skyddsåtgärder som var mest ändamålsenliga. Detta utgjorde själva kärnan i den så kallade försumpningsdebatten.⁶

Begreppet försumpning användes även metaforiskt under den studerade perioden. Exempelvis var det vanligt att politiska debattörer i dagspressen använde ordet för att beskriva företeelser som ansågs avvika från samhällets framsteg och tänkta utveckling. Där förknippades försumpning med politisk stagnation och korruption.⁷ Internationell miljöhistorisk forskning har visat att dåtidens diskussioner ofta knöt samman hotande naturförändringar till sjukdomar samt sociala och moraliska problem, såsom alkoholism, framväxten av slumområden och så kallade degenererade befolkningsgrupper. Dessa ansågs undergräva samhällsutvecklingen och strävan efter produktivitet.⁸ På samma sätt hävdar jag att försumpningsdebatten inte bara kan förstås i ett skogligt sammanhang, utan att den även speglade och formades av en bredare samhällsrelaterad kontext som handlade om optimering och skydd av samhällskroppen.⁹

Denna artikel undersöker därför hur försumpning under de första tre årtiondena av 1900-talet initialt uppfattades som ett diffust hot som successivt kom att definieras som ett vetenskapligt kunskapsobjekt som därmed kunde kontrolleras. Även om undersökningen inleds vid mitten av 1800-talet, då försumpning först identifierades som ett möjligt problem för skogsbruket, ligger fokus på perioden från omkring 1900 till början av 1930-talet. Det var då försumpningen började debatteras inom skogsvetenskapen och frågan nådde sin kulmen. I slutet av denna period hade statens skogsförsöksanstalts långvariga undersökningar dels visat att någon fortskridande försumpning genom spridning av myrmarker inte förekom, dels hade metoder utvecklats för att skapa produktiv skog på bestående myrmarker. För att förstå försumpningsdebatten som en del av den bredare samhällsutvecklingen kring sekelskiftet tillämpas ett

biopolitiskt ramverk, vilket möjliggör en analys av hur försumpningsdebatten reflekterade och formades av samhällets moderniseringsprocesser.¹⁰

Teoretiska perspektiv

Modernisering förstås här, med utgångspunkt i Ulrich Becks tolkning, som den process där industrialisering, vetenskap och teknologisk utveckling under 1800- och 1900-talen präglades av tron på att naturen kunde kontrolleras och risker hanteras genom rationell planering. Detta visade sig bland annat i förvaltningen av skog och vatten och motsvarar Becks beskrivning av den första moderniteten, där framstegstron är dominerande. Den andra moderniteten visar hur samma tekniska och vetenskapliga utveckling samtidigt genererar nya risker – såsom miljöförstöring – som inte längre kan hanteras inom den ursprungliga föreställningsramen.¹¹

Ett biopolitiskt ramverk synliggör försök, ofta med staten som huvudaktör, att reglera liv, hälsa och miljö och visar på så vis hur samhällskroppens olika delar blir föremål för styrning. Hos Roberto Esposito står samspelet mellan biopolitik och idéer om risk och skydd i centrum.¹² Han fokuserar på att beskriva och förklara den process där samhället eller staten försöker skydda sig mot interna och externa hot – antingen genom integrering eller utestängning – en skyddsprocess som han sammanfattar i begreppet immunisering. Denna process kan dock få motsatt effekt om den drabbar samhällskroppens livsviktiga funktioner.¹³ Om Becks analys visar hur moderniteten präglas av nya risker, betonar Esposito att moderniteten också utgör det historiska moment då ett immunologiskt paradigm blir politiskt avgörande.¹⁴ Biopolitiken är enligt honom ofrånkomligen sammanlänkad med denna immunologiska logik, där skyddet av liv är centralt. I denna artikel används immunisering som analytiskt verktyg i syfte att redogöra för hur försumpningen, från att ha framstått som ett hot, gradvis införlivades i vetenskapliga och statliga riskhanteeringsstrategier.¹⁵

För att undersöka idén om immunisering, det vill säga totalt skydd i samhällskroppen, knyter artikeln an till filosofen Frédéric Neyrat, som med hjälp av Espositos perspektiv sammanför begreppen biopolitik, immunisering och fantasi.¹⁶ Fantasin, enligt Neyrat, är en underliggande föreställningskraft som strukturerar ett subjekts relation till världen. Föreställningskraften är därmed en outtalad dimension, men den formar ändå hur risker och katastrofer artikuleras. Det skiljer sig därmed från till synes liknande begrepp som vision eller berättelse på så sätt att det inte handlar om en uttalad framtidsbild eller en narrativ ordning, utan om en underliggande föreställning som gör det möjligt att förstå och orientera

sig kring framtida hot. Fantasin ger exempelvis upphov till idén om en sammanhållen samhällskropp som är i behov av skydd. I den här artikeln förstås fantasin vara verksamt inom den bredare biopolitiska och modernitetspräglade framtidshorisonten som också tog form i vetenskapliga diskussioner under det tidiga 1900-talet.¹⁷

Analysen fokuserar på biopolitikens inre motsättningar, det vill säga hur styrningen av liv inom samhällskroppen både syftar till att skydda och främja denna kropp, men samtidigt innefattar mekanismer som riskerar att skada eller begränsa vissa delar av den.¹⁸ De idéer om hot, risk och vård som framträdde i skogsbruksdebatten om försumpning relateras här till samhällskroppens organisering utifrån denna förståelse av biopolitik – som en kontroll av risker och skydd. Enligt Beck organiserar sig det moderna samhället kring förebyggande av risker, ett mönster som tydligt återfinns i försumpningsdebatten. Även fantasin om totalt skydd omfattas av den inneboende motsägelsen som präglar immuniseringens logik, då den både skapar en föreställning om säkerhet och samtidigt döljer de konflikter och begränsningar som gör riskhanteringen möjlig.¹⁹

Material och genomförande

Undersökningen bygger på källmaterial som tillkom under det moderna skogsbrukets etablering och utgörs av vetenskapliga rapporter samt artiklar i tidskrifter för skogsbruk och skogshushållning som ingick i det som benämnts som försumpningsdebatten. Publikationerna har hämtats från *Skogsvårdsföreningens tidskrift*, *Svenska mosskulturföreningens tidskrift*, *Tidskrift för skogshushållning*, *Meddelanden från statens skogsförsöksanstalt*, *Skogsvaktaren* och *Smålandspostens boktryckeri*. Vissa av de vetenskapliga rapporterna är skrivna på uppdrag av statliga myndigheter, medan andra skrivits på uppdrag av till exempel skogsbolag. Materialet ger insyn i det skogliga samtalet ur både ett vetenskapligt och praktiskt hänseende där olika intressen som ekonomiska motiv och effektivisering av skogsbruket var centrala, vilket gör det särskilt intressant att studera ur ett idéhistoriskt perspektiv.

Materialet genomsöktes både digitalt och manuellt efter termen "försump*" och följande relaterande termer och uttryck: "vattensjuk" och "dikning", "myr" och "träsk". Det förs refererande samtal mellan de olika publikationerna som både riktade sig till privata skogsägare och praktiker såväl som aktörer inom skogsbruket och skogsvetenskapen. Materialet har analyserats tematiskt i fyra steg. Först genomfördes en öppen läsning, där endast det breda urvalet av sökord styrde tolkningen. Därefter följde en cirkulär och förfinande process, där återkommande teman identifierades. Dessa teman utgör sammanhängande argument, narrativ och strategier

kopplade till försumpningen, och deras inbördes relationer analyserades successivt.²⁰ I analysen relateras dessa teman till det biopolitiska ramverket, särskilt begreppen biopolitik, immunisering och fantasi. Detta möjliggör en tolkning av hur risker och skydd av skogen mot försumpning – och därigenom samhällets skydd mot hot och förfall – uppfattades under denna tid. Materialet förs på så sätt i dialog med både den dåtida samhällsutvecklingen och de teoretiska perspektiven.²¹

Tidigare forskning

Den tidigare skogshistoriska forskningen om försumpning har intresserat sig för hotet mot ekonomisk tillväxt samt visat på hur till exempel evolutionism, protoekologi och nationalism format problemformuleringen av försumpningen.²² Skogsvetenskaplig forskning från exempelvis skogsstyrelsen och Sveriges lantbruksuniversitet har också ägnat försumpningen uppmärksamhet och relaterat den till dikning och skogstillväxt.²³ Historisk forskning som intresserat sig för skogsbruksfrågor har lagt tonvikt på aspekter av rationalisering och vetenskap,²⁴ eller på samhällsutvecklingen med skogsbruket som drivkraft.²⁵

Inte minst finns det internationell forskning med miljöhistorisk relevans som bland annat undersökt hur stater har ingripit i storskalig omformning av miljön. Den har också visat hur statsbildning och modernisering under statlig styrning ofta inneburit en optimering av naturresurser.²⁶ Forskning om våtmarker har visat att dessa områden länge har betraktats som marginella landskap och därför ofta dikats ut och omvandlats till odlingsmark i syfte att öka deras ekonomiska värde. Fokus har också riktats mot att undersöka våtmarkernas betydelse på lokal nivå för människors försörjning, vid sidan av det storskaliga jord- och skogsbruket. Sådan forskning har visat att våtmarker från mitten av 1900-talet kom att värderas på ett nytt sätt. I stället för att betraktas som improduktiva och hotfulla framhävdades deras betydelse för biologisk mångfald, vattenushållning och klimatanpassning. Samtidigt har konflikter som uppstod i samband med etablerandet av skydd och restaurering av våtmarker uppmärksammas.²⁷

Studier av naturen som ett riskelement har visat hur föreställningar om hot har formats genom sociala, kulturella, vetenskapliga och ekonomiska processer. Denna typ av forskning har också uppmärksammat hur samhällen hanterade dessa upplevda sårbarheter och vilka skydds- och motståndsmekanismer som etablerades.²⁸ Vidare har studierna inriktat sig på förståelser av risk och skydd i olika naturmiljöer, ofta med fokus på plötsliga katastrofer och extrema väderhändelser.²⁹ Föreliggande artikel undersöker däremot hur ett långsamt, smygande hot formar förståelsen

av risk och skydd, och hur dessa processer speglar industrisamhällets organisering och dess inre motsättningar.³⁰

Analysen av det empiriska materialet presenteras i tre tematiska avsnitt. Det första visar hur försumpningen först formulerades som ett möjligt problem under 1850-talet, och följer sedan hur debatten kring sekelskiftet 1900 beskrev försumpningen som ett hot mot skogen – och därmed mot produktionen av timmer – i relation till samtidens idéer om samhällsförfall. De två följande avsnitten utgår från begreppet immunisering, förstått som ett skydd av samhällskroppen mot det hotfulla – i detta fall försumpningen. Det andra avsnittet behandlar vetenskapliggörandet av försumpningen och dikningen som en immuniseringsstrategi. Det tredje avsnittet undersöker hur försumpningen blev ett vetenskapligt kunskapsobjekt utifrån en immunologisk logik.

Försumpning framträder som problem

Försumpningen formulerades som en utmaning redan 1857 av lantmätaren Jonas Allvin (1777–1866), som av sekelskiftets debattörer ansågs vara den förste att skildra fenomenet – trots att han själv inte använde termen försumpning.³¹ Allvin beskrev ett försummat skogslandskap där vatten spridit sig och bildat mindre dammar och tjärnar. Dessa beskrivningar kretsade kring ett skogslandskap i upplösning, eftersom han föreställde sig att kringliggande skogsmark skulle översvämmas och förstöras av vattenansamlingar: ”Förf. har sjelf med en förfärad blick öfwerskådat detta hemska widsträckta fält och tyckt sig stå wid en gränslös öcken”.³² Allvins problemformulering av försumpningen innefattade även en farhåga för det framtida samhället, eftersom det fanns en föreställning om att det inträngande vattnet i skogsmarken skulle omvandla skogsmarken till en stor myrmark.

Det var vid denna tid som norra Sverige kom att bli en viktig landsdel i den framväxande svenska skogsindustrin.³³ Längs kusten etablerades sågverk och senare även massa- och pappersbruk, vilket möjliggjorde en omfattande export av virke till Europas växande marknader. Genom exploateringen av regionens naturresurser integrerades norra Sverige i den nationella industrialiserings- och moderniseringsprocessen, där skogsbruket framstod som en strategisk resurs för den ekonomiska utvecklingen, med en förhoppning om framtida välfärd.³⁴ Regionen blev också viktig för vetenskapliga undersökningar, särskilt gällande försumpningens påverkan på skogsproduktionens långsiktiga villkor. Som följd av detta tillsattes utredningar om hur regleringar och övervakning av skogsbruket och skogsmarken kunde utvecklas. Utredningarna uppmärksammade även frågor om sociala problem som uppstod i det moderniserade

samhället, där diskuterades bland annat markägande, arbetskraftens villkor och framväxten av nya klassklyftor i industrisamhället.³⁵ Sammantaget bidrog detta till ett mer centraliserat sätt att hantera, förstå och tolka frågor gällande skogsbruk och skogen som resurs.³⁶ Det var i första hand den internationella marknaden och privata aktörer som drev fram skogens omvandling till en materiell resurs, något som staten i sin tur försökte underställa en samlad nationell kontroll.³⁷

Mot denna bakgrund tog försumpningsdebatten form vid sekelskiftet 1900 och fick stor betydelse för synen på skogens tillstånd. Redaktören för tidskriften *Skogsvaktaren*, C.A. Gustafsson (1857–1937), uttryckte 1898 sin oro över försumpningen. Han liknade situationen med att nationen ”de senaste seklerna närt en orm vid sin barm”, det vill säga att problemet fått gro och växa ostört inom landets gränser.³⁸ Gustafsson betonade att de iakttagelser som gjorts kring försumpningen inte fått tillräcklig uppmärksamhet, och varnade av den anledningen för de potentiella konsekvenserna: ”Vårt land hotas af en fara [...] och om den observerats egnas ingen vidare tanke därpå. Det är den hastigt ökade försumpningen af våra skogsmarker. Sker ej afdikning på allvar så blir vårt land till större delen en kärr-öken.”³⁹ Argumentet drevs av en tydlig föreställning om att framtiden stod på spel – att försumpningen kunde leda till negativa konsekvenser för ekonomin, samhällsutvecklingen och befolkningens välbefinnande. Gustafssons formulering kan tolkas i linje med Becks riskbegrepp, eftersom varningen handlar om en förväntad katastrof snarare än en redan inträffad förödelse.⁴⁰

Ekonomiska faktorer har ofta framhållits som centrala i debatten, och de formade både hanteringen och förståelsen av, liksom intresset för, försumpningen som ett hot.⁴¹ Eftersom skogsbruket var en central näring för hela samhällsekonomin betraktades det som nödvändigt att säkerställa skogsmarkens bevarande. Bryologen (mossforskaren) och botanisten Robert Tolf (1849–1903) hävdade i en studie från 1897 att försämringen av skogsmarken, som försumpningen ansågs innebära, riskerade att ödelägga framtidens nationella intäkter:

Det kan då väl synas vara ej blott praktiskt välbetänt utan också nödvändigt att hämmande ingripa i denna fortgående försämring eller förstöring av mark, som, sedd från nationalekonomisk synpunkt, är samt väl framgent kommer att blifva av så oerhördt stor betydelse för hela vårt land.⁴²

Tolf hade kartlagt försumpningsområdena och intresserade sig för försumpningsens karaktärsdrag och växtliv. Ett annat framträdande drag i studien, vid sidan av de ekonomiska faktorerna, var att naturen beskrevs som något föränderligt. Han menade att det skett en förändring av ”nejdens fysikaliska beskaffenhet, som framkallas genom skogsförsumpning”.⁴³

Under 1800-talet växte föreställningen fram om att naturen var något föränderligt, dynamiskt och påverkningbart, där utveckling kunde leda till både förfall och förbättring.⁴⁴ Tolfs beskrivning visar hur denna syn på naturen som aktiv, snarare än statisk, successivt etablerades inom skogsbrukets diskurs.

Inom denna förståelseram artikulerades försumpningens försämring av skogsmarken ofta beskrivna i termer av en sjukdom eller epidemi som riskerade att smitta den friska skogen. Jägmästaren och skogsingenjören Eugen Hembergs (1845–1946) redogörelser är ett tydligt exempel på hur denna föreställning kunde ta sig i uttryck. År 1907 hävdade han: ”Redan hafva hundratusental hektar skogsmark inom de nordligaste länen undandragits skogsproduktionen genom den smygande farsoten försumpning”.⁴⁵ Vidare beskrev Hemberg försumpningen som ”ett rötsår” och använde uttrycket ”botemedel” i titeln på sin publikation.⁴⁶ Även Henrik Hesselman (1874–1943), botanist och föreståndare för statens skogsförsöksanstalt, använde formuleringar som ”sjukligt utseende” för att karaktärisera växtligheten i de försumpade områdena.⁴⁷

Metaforerna bidrog därmed inte bara till att beskriva, utan också till att befästa föreställningen om försumpningen som en sjukdom som krävde behandling – en logik som också återfinns i begreppet skogsvård, där skogen tänktes som en kropp som kunde bli sjuk, behöva botemedel och vårdas tillbaka till hälsa. På så sätt knyts skogsvården till samma idévärld som till exempel folkhälsan som började ta form vid slutet på 1800-talet, där omsorgen om samhällskroppen också legitimerade ingripanden och regleringar. Befolkningens hälsa framställdes under samma tidsperiod som en nationell resurs, vars styrka behövde säkras genom statliga åtgärder. Att uppmärksamma folkhälsan motiverades inte enbart av humanitära aspekter, utan också av ekonomiska och befolkningspolitiska intressen. På samma sätt blev skogsvården ett sätt att trygga framtida tillgångar, där vårdande ingrepp sågs som en investering i nationens fortlevnad och välbefinnande.⁴⁸

Föreställningen om skogen som sjuk, i behov av vård, återkom inte bara i allmänna resonemang om hälsa och sjukdom, utan också i specifika analyser av vilka arter och miljöer som ansågs hota skogsproduktionen. Botanisten Axel Lundström (1847–1905) menade att mossor och granskog var orsaken till försumpningens spridning och att tallen, det trädslag som användes till produktionsvirke, successivt trängdes undan. Det handlade enligt Lundström om en långsam process där skogen på sikt riskerade att bli ett ”trädfattigt växtsamhälle”.⁴⁹ Förloppet beskrevs som en försämring av skogens tillstånd och ansågs kunna uppkomma i alla typer av skogar: ”De skogar, som sålunda uppstå, kalla vi tillbakagående eller degenererade. De öfvergå så småningom till trädlösa marker, och därmed är skogens historia afslutad.”⁵⁰ Att degenerationen beskrevs som ett hot om skogens

definitiva försvinnande visar hur föreställningen om försumpningen kunde laddas med betydelser som sträckte sig bortom den rent skogliga problematiken.

Försumpningen framträder genom dessa utsagor som en del av bredare föreställningar om samhälleligt förfall som präglade sekelskiftet 1900, där moderniseringens biopolitiska logik betonade vikten av att optimera samhällskroppen.⁵¹ På sätt kan försumpningen förstås som mer än en skoglig utmaning. Likt vattenflöden som stagnerar och skapar sumpområden i skogen kan försumpningen förstås som en metafor för samhällsstagnation, på det sätt som de politiska debattörerna gav uttryck för. Försumpning som metafor illustrerar hinder för tidens framstegs- och moderniseringsideal, där andra liknande tankefigurer i samtiden användes för att legitimera insatser mot sociala och moraliska problem. I samma diskursiva fält placerades även andra företeelser – fattigdom, sjukdomar och moraliskt förfall – som motsvarande hot mot samhällskroppen, vilka manifesterades genom stadsplaneringsåtgärder och eugeniska projekt.⁵² På så sätt knöts skogen till samhällskroppen och gjordes till en plats där idéer om risk, förfall och skydd fick sin konkreta gestalt.

Vetenskapliggörandet av försumpningen och dikning som skydd

Ett led i diskussionen om försumpningen var utformningen av strategier för att hantera problemet och skydda produktionen av timmer. Dikning och torrläggning var länge etablerade metoder för detta ändamål. Samtidigt växte intresset för att förstå försumpningens orsaker och utvecklingshistoria, där den framväxande skogsvetenskapen bidrog till att göra försumpningen till ett vetenskapligt kunskapsobjekt. Det här avsnittet fokuserar på hur skogsvetenskapens kunskapsproduktion framträdde inom denna kontext. Med begreppet immunisering som analytiskt verktyg undersöks idéer om skydd och motståndskraft mot hot, både inom skogsbruket och i samhällskroppen.

I ett tidigt skede av debatten efterlyste botanisten Albert Nilsson (1860–1906) mer systematiska undersökningar och samlad kunskap om försumpningen. På uppdrag av kungliga domänstyrelsen presenterade han 1897 en översikt över de "[F]örsumpade skogarnas beskaffenhet och utvecklingshistoria samt öfver den inverkan hittills verkställda utdikningar utöfvat."⁵³ Samtidigt framhöll han bristen på offentliggjorda handlingar i ämnet och underströk behovet av fortsatta studier av försumpningen i alla dess variationer. Som han uttryckte det: "Af detta lilla urplock ur litteraturens synes att såväl i vårt land, som i andra länder en försumpningsprocess i stor omfattning äger rum och i detalj kan studeras."⁵⁴

Nilssons rapport utgjordes av egna fältundersökningar och ett brett urval av nationell och internationell litteratur inom geologi, botanik, topografi och skogsvetenskap, som publicerats från slutet av 1700-talet och framåt: ”Jag har därför ansett mig här böra i korthet anföra dels min egen erfarenhet [...] dels lämna en kort öfversikt öfver den hithörande ganska spridda litteraturen.”⁵⁵ Han betonade själv hur den egna studien både vilade på självständiga iakttagelser och på ett omfattande kunskapsunderlag, metoden ansågs vara av vikt för att lösa utmaningen med försumpningen. På så vis bidrog han till att etablera ett växande vetenskapligt intresse för försumpningen – ett intresse som kom att föras vidare till andra forskare och skogstjänstemän. Genom sin översikt gjorde han försumpningen till en fråga som kunde behandlas inom en vetenskaplig ram och fick därmed också större tyngd i samtidens diskussioner.

De studier som Tolf genomförde, som nämnts ovan, var också viktiga bidrag i skapandet av försumpningen som ett vetenskapligt kunskapsobjekt. Tolf, som studerade den hotande delen av skogslandskapet, uppvisade en särskild nyfikenhet och ett säreget engagemang för försumpningsområdena, något som bland annat kom till uttryck i uttalanden som: ”[A]tt den naturföreteelse, jag så *lifligt önskade studera*, här skulle vara synnerligen allmän samt erbjuda mera än vanligt gynnsamma tillfällen för iakttagelser.”⁵⁶ Tolf undersökte växtlivet i försumpningsområdena och kartlade, likt Lundström, olika mossors liv och utbredning. Med en darwinistiskt och evolutionistiskt inspirerad förklaringsmodell förklarade han orsakerna till mossornas olika chanser att överleva: ”[d]en kamp, hvori *Hylocominum*-mossan dukat under, den hade under tiden djerft upptagits av andra, för en dylik strid bättre utrustade organismer”.⁵⁷ Genom att analysera moststyperna på detta sätt menade Tolf att det gick att bestämma i vilken fas försumpningen befann sig i.⁵⁸

I den skogsvetenskapliga argumentationen kring försumpningen framträder en föreställning om att naturens föränderliga processer, både hotfulla och gynnsamma, var tätt sammanlänkade med samhällets utveckling. Denna idé låg nära en bredare dåtida diskussion om stat, natur och resurser, där den svenske statsvetaren, geografen och konservativa politikern Rudolf Kjellén (1864–1922) spelade en central roll. Kjellén beskrev staten som en organisk helhet, där befolkning och naturresurser måste hållas friska och i balans, och där landets historia utgör en integrerad del, för att samhällskroppen skulle fungera optimalt och nationens makt stärkas. Genom begreppen biopolitik och geopolitik betonade han att staten inte bara hade ett ansvar för att styra och främja befolkningens hälsa, reproduktion och styrka, utan också för att anpassa sig till och utöva kontroll över territorier och resurser inom nationsgränserna.⁵⁹

Det är möjligt att förstå skogsforskningens kartläggningar av markens

egenskaper, dess historia och möjliga framtid mot bakgrund av det rådande intellektuella klimatet. Intresset för skogsmarkens och geologins historia var intimt knutet till nationsbyggandet och statens ambition att skapa kunskap, ordna och ta kontroll över sina resurser.⁶⁰ Genom vetenskapliga och administrativa kategoriseringar omvandlades försumpning från ett lokalt problem till ett hanterbart kunskapsobjekt, som kunde integreras i samma normativa ordning som befolkning, hälsa och andra samhällsområden.⁶¹ Här går det att anta att skogsvetenskapen inte bara bidrog till tekniska lösningar, utan också till en bredare biopolitisk och geopolitisk förståelse av statens relation till både människor och natur.

Denna kunskapsproduktion lade i sin tur grunden för en mer omfattande reglering och politisk styrning av skogen som växte fram kring sekelskiftet 1900. Perioden var en intensiv och formativ tid för etableringen av det produktionsinriktade skogsbruket i Sverige, efter den snabba industriella utvecklingen och exploateringen av skogarna som skett främst i norra Sverige. Händelserna resulterade i en intensiv politisk debatt och ledde till tillsättandet av flera utredningar. Som en följd fattades en rad politiska beslut för att stabilisera relationen mellan olika ägandegrupper och styra skogsbruket mot ett produktionsinriktat men mer hållbart system, med fokus på återväxt och långsiktig tillväxt.⁶² En central åtgärd var den ökade statliga styrningen av skogen, där skogsvårdslagen 1903 föreskrev obligatorisk återbeskogning av avverkad mark. Lagen blev ett viktigt verktyg för att säkerställa skogsbrukets långsiktiga kontinuitet och för att förvalta skogen som en nationell resurs – i en diskurs som framställde skogen som en kropp som krävde omsorg och skydd i syfte att producera timmer. För att begränsa privata skogsbolag att köpa skogsmark, framför allt i norra Sverige, upprättades bolagsförbudslagen 1906, vilken kom att gälla för hela landet 1925.⁶³

Flera debattörer förespråkade statlig påverkan för att lösa problemet med försumpningen.⁶⁴ Tolf menade att staten hade en särskild plikt att ingripa i områden med begränsade resurser, där de lokala förutsättningarna och kompetenserna inte räckte till för att genomföra de nödvändiga torrlägningsarbetena:

Inom andra, mindre lyckligt lottade socknar synes det mig vara statens oavfvisliga skyldighet att med kraftig hand ingripa och lemna hjälp för utförande av torrlägningsarbeten, af hvilka den i alla händelser till sist skall skörda både direkt och indirekt vinst.⁶⁵

Genom att peka ut dessa mindre samhällen med begränsade medel, visar Tolf hur statlig intervention ansågs vara ett stöd och ett föredömligt exempel för enskilda skogsbrukare.⁶⁶ Staten förväntades inte bara skydda den egna marken, utan också fungera som en förebild och stimulera

privata markägare att vidta åtgärder mot försumpningen, vilket tydliggör den normativa roll staten tilldelades i debatten om skogsvård och skötsel.

Som ett uttryck för statens normativa funktion kan dikningsfrågan ses som ett konkret exempel på hur skogsvetenskap och förvaltning omsattes i praktiken. Förespråkandet av dikning var ett genomgående tema hos alla debattörer, men jägmästaren och skogsförvaltaren Johan Olof af Zellén (1844–1906) var en av de som tydligast bidrog med kunskap i ärendet. I en rapport från 1903 redovisade han forskning om vattenbalansen i olika skogsmarker och diskuterade hur olika dikningstekniker borde tillämpas. Af Zellén framhöll att en betydande del av Sveriges yta bestod av myrmarker, uppskattningsvis drygt tolv procent av landets areal. Han betonade dock att en del av dessa områden, på grund av läge eller beskaffenhet, inte lämpade sig för torrläggning. Samtidigt återstod stora områden som enligt honom potentiellt kunde göras produktiva genom vattenavledning. Hans forskning gav dessutom underlag för att beräkna de samhällsekonomiska effekterna av torrläggningen:

Vid bedömandet af sådana arbetens ekonomiska bärighet måste hänsyn tagas ej allenast till markförvärfvet utan även till förbättrandet af vegetationsförhållandena å den närbelägna fastmarken. [...] Endast härigenom kan utrönas, huruvida fullständig torrläggning är möjlig utan alltför dryga omkostnader⁶⁷

Beräkningarna sammanställdes av af Zellén i tabeller och visade på vilka typer av försumpade skogsmarksområden som inte var ekonomiskt gynnsamma att torrlägga.⁶⁸ Vilka försumpade marker som skulle åtgärdas bedömdes med stöd i internationell forskning, särskilt inom lantbrukskemi och skogshydrologi. Genom sin spridning inom svensk skogsvetenskap och bland skogsägare bidrog dessa forskningsfält till att etablera normer för vad som uppfattades som legitim och effektiv markanvändning. Vetenskapen blev därmed en viktig faktor både för nationalekonomin och kunskapsutvecklingen, liksom för den praktiska hanteringen av försumpningen.

Även Hemberg gav detaljerade anvisningar för hur dikningsarbetet skulle genomföras. Han delade in processen i två steg, där det första syftade till att skilja myrmarken från skogen genom diken och det andra bestod i att undanröja fördämningar för att möjliggöra en effektiv avrinning från myrmarken:

Beträffande ofvanförda moment 1, hvarvid angränsande, i tillväxt stadd mosse verkar försumpade å skogsmark, är nödigt att afskåra förbindelsen mellan mossen och skogsmarken genom ett dike, som lägges längs moss-laggen. [...] Till detta laggdike dragas smådiken längs de i skogen in-vinklande försumpningsområdena. Momentet 2 nödvändiggör i första hand uppränsning af bäckdragen och aflägsnandet af uppdämmande för-hinder. Sedan genomskäres den försumpade skogsmarken med smärre vattenafledande diken, som utmyнна i der upprensade strömdraget.⁶⁹

Citatet från Hemberg illustrerar dikningen som en process som krävde kontinuerligt underhåll för att bevara gränserna och förhindra att försum-pade områden spreds till den produktiva skogsmarken. I takt med att behovet av sådan skötsel blev mer omfattande, växte både statens enga-gemang och stödet för forskning kring dikning, vilket tyder på att för-sumpningens effekter gradvis kom att hanteras genom planerade och konsekventa åtgärder.⁷⁰

Dikningen kan här förstås som ett inledande moment i en immuno-logisk process. Den torrlade inte bara marken utan hindrade också den pågående försumpningen, och blev därmed en fysisk manifestation av en immunologisk barriär mot försumpningens föreställda fortskridande. Af Zellén underströk samtidigt att torrläggning av försumpade områden kunde möjliggöra en gradvis skogstillväxt och därmed en produktiv användning, något som illustrerar hur immunologins logik av skydd för-enades med en logik av expansion. Våtmarkens växtlighet och ekologiska processer definierades som störande eller improduktiva och skulle därför avlägsnas för att ge plats åt skogsbrukets mer värdefulla bestånd. På så sätt framträder en särskild form av kontroll, där immunisering, uteslutning och ekonomisk produktivitet flätas samman.⁷¹ Den stadiga produktionen av timmer kunde därigenom översättas till ekonomiska termer och lik-ställas med samhällets stabilitet.

När försumpningen sedan blev föremål för mer organiserade studier vid forstliga försöksanstalten (etablerad 1902), senare statens skogsför-söksanstalt, innebar det att logiken också tog form inom en vetenskaplig och institutionell ram. För detta ändamål inrättades två försöksfält för studier av försumpningsområden i Västerbottens och Norrbottens län, 1905 respektive 1909.⁷² Ett resultat av detta var Hesselmans studie om syreupptagning och luftväxling i försumpade områden, som baserades på metoder från den kemiska vetenskapen.⁷³ Genom jämförande mätningar av syreupptagningar i andra skogsområden och vattendrag visade Hessel-man mer exakt vilken funktion syrehalten hade för tillväxten av träd som användes till produktion.⁷⁴ Han menade att dikning borde förstås ur ett växtfysiologiskt perspektiv: "[Dikningen är] mera en åtgärd för att skaffa luft i marken än att bortskaffa vatten. Där grundvattnet står högt

eller t. o. m. i själfva ytan men där vattnet är lufthaltigt, rikt på syre, bör man därför ej dika.”⁷⁵ Integreringen av olika vetenskapliga discipliner i skogsforskningen resulterade i att metoder och teorier utvecklades och bidrog till en förändring av skogsvetenskapens kunskap om och förståelse av försumpningen. Undersökningen om syrehalten var enligt Hesselman dock inte tillräcklig för att förstå försumpningen: ”Till en mera ingående skildring af öfriga försumpningsföreteelser torde jag återkomma, när observationerna å försöksfälten blifvit så fullständiga, att de lämpa sig för en mera sammanfattande framställning af försumpningen af Norrlands skogar och dess orsaker.”⁷⁶

Allteftersom kunskapen om försumpningen blev mer omfattande, menar jag, att föreställningen om försumpningen som ett hot, kom att vävas in i en bredare samhällelig diskurs om skydd och kontroll. För att kunna beskydda skogen krävdes först en detaljerad förståelse av dess hotbilder. Skogsvetenskapen bidrog därför både till att etablera en syn på skogen som en komplex biologisk helhet och till att utveckla nya tekniker för att utöka markanvändningen och maximera timmerproduktionen.⁷⁷ Sett ur ett större perspektiv kan detta sägas ha utlöst en slags immunologisk impuls, där samspelet mellan vetenskap och praktik speglade ambitionen att säkra samhällskroppen mot hot – genom att vetenskapliggöra, övervaka och omvandla skogen.

Att omvandla myr till skog

Med den fördjupade kunskapen om skogen skiftade gradvis diskussionen om försumpningens hantering. Fokus flyttades från tillfälliga skyddsåtgärder, som enbart syftade till att bortföra vatten och torrlägga marken, till mer långsiktiga strategier där dikning följdes av skogsodling. Målet var inte enbart att avvärja hotet från försumpningen, utan också att öka skogens avkastningsförmåga och omvandla tidigare obrukbara marker till produktiv skogsmark. Denna utveckling öppnar för frågor om hur skydd av skogen definierades och motiverades under perioden. I det följande analyseras därför hur nya vetenskapliga och tekniska åtgärder utformades och hur de kan förstås i relation till logiker för att hantera hot och risker i samhället.

Skogsforskaren och botanisten Carl Malmström (1891–1971), en av Hesselmans adepter, betraktas vanligtvis som den forskare som vetenskapligt avgjorde försumpningen och avskrev hotet om spridning.⁷⁸ Malmström var också den som samlade alla tidigare utsagor från det som betraktats som försumpningsdebatten, som sedan format den vedertagna berättelsen om försumpningen. Med sin kartläggning som utgångspunkt genomförde Malmström fältstudier under två decennier, på försöksfältet

vid Kulbäcksliden i Västerbotten. Resultaten av undersökningarna publicerades i två omgångar 1923 och 1930–1931.⁷⁹ I sina studier argumenterade Malmström för att försumpningen, som tidigare betraktats som ett omfattande spridande hot, vetenskapligt inte kunde styrkas. Genom nya metoder, såsom pollenanalyser, kunde han åldersbestämma sumpområden och kartlägga både försumpningens varaktighet och spridningshastighet i skogslandskapet. Resultaten visade att myrmarkerna inte spred sig in i det produktiva skogslandskapet, vilket enligt Malmström innebar att det inte var frågan om ett smittsamt epidemiskt förlopp: ”Genom dessa undersökningar har med all tydlighet framgått, att risken för skogsmarkens försumpning i Norrland förnärvarande icke kan anses vara stor och att försumpningsfaran även framdeles måste bli ringa, ifall klimatet ej försämrats.”⁸⁰

I anslutning till Malmströms undersökningar skedde en påtaglig förändring av föreställningen om försumpningen – från att ha uppfattats som en destruktiv naturkraft till att gradvis definieras som en kalkylerbar och hanterbar risk. Hans arbete innebar inte ett ifrågasättande av dikning eller torrläggning, utan bidrog snarare till att utveckla och förfinade tekniker som syftade till att omvandla våtmarker till produktiv skogsmark. Dikning uppfattades såldes inte längre som ett exkluderande skydd mot spridning av sumpområden, utan som en metod för att integrera dem i den produktiva skogen och därigenom tjäna samhällsnyttan. Här framträder återigen en immunologisk logik: dikningen fungerade som ett skydd som befäste samhällskroppens styrka, med fokus på att upprätthålla och främja produktivitet snarare än enbart avvärja hot.⁸¹ Idéhistorikern Jimmy Jönsson har beskrivit Malmströms hållning som uttryck för en form av ”bioekonomisk optimism”, vilket tydliggör hur tidigare föreställningar om försumpningens destruktivitet successivt ersattes av en framtidsinriktad tro på skogsvetenskapens förmåga att kontrollera, omvandla och dra nytta av tidigare marginaliserade marker.⁸²

Skiftet i synen på försumpning speglar hur dåtidens moderna ideal om vetenskaplig kontroll, rationellt tänkande och teknisk effektivitet kom att genomsyra hanteringen av skogens framtid. Vetenskapens bidrag, särskilt i form av förfinade dikningstekniker och proaktiv riskhantering, stödde statens strävan att utöka den produktiva skogsmarken. Denna effektivisering blev en del av statsbildningens kärna, som vilade på kontrollen och optimering av naturresurser.⁸³ Malmströms bioekonomiska optimism konkretiserar hur idén om skydd blev central för den moderna statens självförståelse. Tillsammans med Hesselman och andra bidrog han till att vetenskapliggöra försumpningen och därmed omvandla hot mot skogsbruket till möjligheter för samhällsutveckling – ett materiellt såväl som immateriellt skydd grundat i modernistisk framtidstro.

Samtidigt bars förhoppningen om välfärd upp av föreställningar om vad som räknades som friskt och sjukt, något som kan förstås som idéer som också legitimerade biopolitiskt ingripande där omsorg och kontroll samverkade. Hesselman påtalade att andra forskare konsekvent beskrev försumpningen som en sjukdom – delvis baserat på dess gestalt. Han menade att detta berodde på bristen av luft i marken, vilket enligt honom var förutsättningen för trädens tillväxt: ”Ju mera genomluftad marken är, dess bättre växer skogen. [...] Flera forskare påpeka också, att det sjukliga utseende som granen stundom företer på dylik mark just beror på bristande genomluftning hos marken, förorsakad af det mäktiga råhumustäcket.”⁸⁴ I ett separat resonemang övergår han sedan till rekommendationer där skogsvårdaren aktivt uppmanas att ”befordra genomluftningen av marken”.⁸⁵ Denna tydliga förskjutning – från orsaks-samband till handlingsförslag – tog sig även uttryck bortom skogsfrågan. Samtidigt som marken ansågs i behov av ”genomluftning” framhöll stadsplanerare vid samma tidpunkt behovet av att öppna upp städer med luftiga esplanader och breda gator för att motverka trånga och osanitära slumområden, något som även kommenterades ironiskt av August Strindberg i hans skrifter.⁸⁶ Jämförelsen visar hur idéer om kontroll och hälsa formade både skogsbruk och stadsplanering. I båda fallen uppfattades ohälsa – i skogens respektive det sociala system – som något som kunde förebyggas genom rationella och vårdande ingrepp. Detta illustrerar, i min mening, hur vetenskapliga observationer och tekniska lösningar inte bara förklarade problem såsom försumpning eller osanitära stadsmiljöer, utan också legitimerade aktiva åtgärder för att upprätthålla en ordnad och funktionell helhet, där risker kunde identifieras, hanteras och begränsas.

Malmströms idéer kan förstås som en förlängning av denna logik. Han fokuserade inte bara på att bevara och vårda befintlig skogsmark, utan ville också skapa ny produktiv skogsmark, där långsiktiga risker skulle förebyggas, ohälsa reduceras och förvaltning ske på ett systematiskt och framåtsyftande sätt:

Då nu särskilda dikningsåtgärder ej längre [...] kunna anses behövlige för bevarandet av den ännu friska skogsmarken, kan dikningsintresset i Norrland [...] istället [...] koncentreras på den tacksamma och vackra uppgiften att av för skogsproduktion lämpliga torvmarker skapa nya arealer god skogsmark.⁸⁷

Samhällets fortsatta utveckling krävde således en intensifiering av omformandet av skogen. De dikningar som tidigare försökt att upprätta en tydlig gräns mellan de försumpade områdena och den produktiva skogsmarken blev enligt Malmström logik snarare det motsatta – försumpnings-

områdena skulle integreras, men omvandlas och göras till ny odlingsbar mark för nya skogar.⁸⁸

På det sätt som Malmström förordade nybildning av skogsmark går det att finna liknande tankefigurer hos både af Zellén och Hesselman. Af Zellén beskrev uttryckligen en förnyelse av skogsmarken, men betonade att den inte alltid var tillräcklig för att göra marken till produktionsskog: [T]rots *pånyttfödelsen* och rask växt under några år, ej är mäktig att utvecklas till fullgod skog, men blir ett spärrande hinder för den lifskraftiga återväxten.⁸⁹

Hesselman menade att ytterligare ingripanden krävdes för att göra de torrlagda områdena produktiva och formulerade idén om att använda myrnarnas näringsrikedom tillsammans med dikning för att göra myrmarkerna användbara för skogsodling:

För att göra myrar, som innehålla erforderlig näring för träden skogs-bärande och de försumpade granskogarna mer växtliga, behöves som bekant dikning. Dikningen undanskaffar det syrefria vattnet, bereder luften till-träde till marken, hvarigenom rötterna kunna andas normalt och näringskapitalet i torrjorden bringas i mera lättillgänglig form.⁹⁰

Malmströms förespråkande av nybildning av skogsmark, af Zelléns tal om pånyttfödelse och Hesselmans idé om att genomlufta myrar för att gradvis omvandla dem till produktionsskog genom näringstillskott kan tolkas i enlighet med den förändrade synen på skyddsåtgärder. I stället för att enbart avgränsa och avvärja försumpning framträder här en ambition att stegvis omvandla och integrera våtmarkerna i ett produktivt skogsbruk. Idéer och praktiska metoder vittnar tillsammans om en rörelse bort från skydd som isolering till en transformativ hantering, där försumpade områden började användas för skogsodling och det som tidigare betraktats som hotfullt omvandlades till något potentiellt värdefullt.

Även om antagandet om spridning motsades, tolkar jag inte detta som att hotet helt avskrevs. I stället kunde hotet mot expansionen av odlingsbar skogsmark – som försumpning och myrmarker innebar – begränsas till en hanterbar risk, det vill säga att effektiva åtgärder upprättades. Här framträder en föreställning om att säkerhet och skydd av samhällsekonomin framtid kunde uppnås inte trots, utan genom, integrering, omvandling och utveckling av det tidigare framstått som hotfullt och skadligt. Detta kan förstås som en form av imaginär immunisering – en tolkningsram som belyser hur föreställningar om kontroll och skydd av samhällsekonomin framtid också bidrog till att forma samhällets självbild.

Fantasin om totalt skydd av samhällskroppen

Artikeln har visat att försumpningen inte enbart diskuterades som ett problem inom skogsbruket, utan också framställdes i termer av hot och risk för hela samhället. Behovet av skyddsåtgärder kopplades därmed till föreställningar om samhällskroppens framtida välfärd. Vetenskap och politik samverkade för att identifiera hot, kalkylera risker och införa förebyggande åtgärder, där samma logik som riktades mot andra delar av samhällskroppen, exempelvis befolkningen, också kom att omfatta skogen. Rashygien, folkhälsoreformer och demografisk expertis kan förstås som parallella uttryck för denna biopolitiska styrningsform. Detsamma gäller de sanitära reformer som genomfördes vid sekelskiftet 1900, från utbyggda avloppssystem och renare dricksvatten, till förbättrade hygienrutiner, medicinska institut och vaccineringsprogram.⁹¹ På motsvarande sätt kan diskussionerna om försumpning förstås. Genom metodisk hantering, skogsforskning och politisk reglering omformulerades hotbilder till tekniska och vetenskapliga problem, vilket integrerade skogen i samma föreställningsvärld av risk, skydd och kontroll som formade synen på övriga delar av samhällskroppen.

I relation till Becks analys av det moderna samhällets självförståelse blir det tydligt hur moderna industrisamhällets framväxt skapade nya hotbilder.⁹² Mellan sekelskiftet 1900 och Malmströms studie 1930 kan man urskilja en rörelse där dessa risker successivt översattes till vetenskapliga frågor och praktiska lösningar – en utveckling som också institutionaliserade arbetet med våtmarkerna genom dikning, återbeskogning och andra åtgärder.⁹³

Här framträder dock en dimension som Becks riskanalys inte helt omfattar: riskförståelsen kan också sägas vila på en mer grundläggande föreställning om att samhället kan och bör skyddas som en sammanhållen kropp. Detta skydd är inte enbart praktiskt utan bygger på en föreställd helhet – en idé om att samhällskroppen måste bevaras och skyddas. Medan visioner kan förstås som målinriktade framtidsbilder, är fantasin om totalt skydd, enligt Neyrat, av ett annat slag, den är ouppnåelig och får sin kraft just genom att aldrig kunna förverkligas.⁹⁴ Fantasin fungerar immunologiskt eftersom den definierar vad som tillhör samhällskroppen och måste bevaras, och vad som placeras utanför och måste kontrolleras. Skyddsåtgärder som dikning kan därför förstås som materiella uttryck för denna underliggande fantasi, de framträder som rationella lösningar på tekniska problem, men artikulerar också en idé om samhällskroppens helhet och stabilitet.

Samtidigt visar det, sett ur ett längre tidsperspektiv, att skyddet och omvandlingen av försumpningen också genererade nya risker. Ökad brandfara, hydrologiska förändringar och utarmning av biologisk mång-

fald blev tydliga konsekvenser.⁹⁵ I stället för att undanröja hot, skapades nya former av sårbarheter vilket tyder på att skyddet aldrig kunde fullbordas.⁹⁶ Ett konkret exempel på samma logik är användningen av DDT och hormoslyr i skogsbruket under 1950- och 1960-talen. Besprutning användes för att skydda den produktiva och hälsosamma barrskogen från björk, lövsly och insekter, men de långsiktiga effekterna och utmaningarna togs inte med i riskbedömningen.⁹⁷

Genom att synliggöra denna fantasi föreslår artikeln nya sätt att tolka historiskt material, där fantasin visar hur föreställningar om samhällskroppen formar risker och skydd, samtidigt som motsägelser – att samhället självt skapar nya risker – kvarstår. Fantasin verkar här inte genom att upplösa dessa motsägelser, utan genom att hålla dem samman – både begäret efter skydd och insikten om att skyddet alltid är bristfälligt. Den upprätthåller bilden av ett samhälle som skyddar sig självt, samtidigt som konsekvenserna förskjuts eller döljs. Fantasin fungerar på så sätt som ett ideologiskt kitt som knyter samman skog, samhällskropp och nation, och gör det möjligt att rikta uppmärksamhet mot visioner om trygghet och framsteg utan att fullt ut erkänna kostnader, uteslutningar och sårbarheter. Även om perspektiven på vad som bör skyddas förändras över tid, består den underliggande logiken. Fantasins idé om ett totalt skydd fortsätter att prägla strävan efter att försvara samhällskroppen, även när föremålen för skydd skiftar – från hotet om försumpning till våtmarkernas ekologiska värden. När forskning visade deras betydelse för naturlandskapet etablerades naturvårdskonventioner samt andra former av restaurering och återställande.⁹⁸ Vad som anses skyddsvärt förändras, men åtgärderna vilar fortfarande på samma logik – en fantasi om att göra samhällskroppen hel.⁹⁹

Noter

1. Ulrich Beck, *Risksamhället: På väg mot en annan modernitet* (Göteborg: Daidalos, 2000), 29ff. Se även James C. Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998), 2–4.

2. Lars Magnusson, *Sveriges ekonomiska historia* (Lund: Studentlitteratur, 2024); Hans Antonson, Ulf Jansson och Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900: Studier av de areella näringarnas geografi och historia* (Stockholm: Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, 2011); Janken Myrdal, Mats Morell, *Det svenska jordbrukets historia: bd 4, jordbruket i industrisamhället: 1870–1945*, (Stockholm: Natur och Kultur/LT i samarbete med nordiska museet och stiftelsen Lagersberg, 2001), 12; Hans Ekelund och Gustaf Hamilton, *Skogspolitisk historia* (Jönköping: Skogsstyr., 2001), 9, 12f.; Sven-Eric Liedman, *I skuggan av framtiden: modernitetens idéhistoria* (Stockholm: Bonnier Alba, 1997).

3. Till exempel grundandet av skogsforskningsinstitutet 1902 och inrättandet av den första svenska skogsvårdslagen 1903, som gjorde återplantering av avverkad skog

obligatorisk för skogsägare. Se även Jimmy Jönsson, *Den biologiska vändningen: Biologi och skogsvård, 1900–1940* (Lund: Lunds universitet, 2019); Erland Mårald et al., *Forest Governance and Management Across Time: Developing a New Forest Social Contract* (Routledge: Abingdon, 2017); Marie Appelstrand, *Miljömålet i skogsbruket: Styrning och frivillighet*, (Lund: Lunds universitet, 2007).

4. Per Eliasson, "Skogsdikning och skogsväxt under 1900-talet", i Leif Runefelt (red.), *Svensk Mosskultur: Odling, torrväxvårdning och landskapets förändring 1750–2000* (Stockholm: Kungl. Skogs- och lantbruksakademien 2008), 181–195; Johan Lindeberg, "Hotbilder inom svenskt skogsbruk under 300 år", *Skogshistorisk tidskrift* (1998), 14f.

5. *Nationalencyklopedin*, försumpning: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/försumpning>, NE Nationalencyklopedin AB, (hämtad 2025-05-21).

6. Eliasson, "Skogsdikning"; Lindeberg, "Hotbilder", 14.

7. Se t ex: "Krisen i Norge", *Nya Dagligt Allehanda*, 25 juli, 1892, 3; "Pänningens medelmåttans apoteos", *Arbetet*, 30 juli, 1892, 2; "Partikongressen i Berlin", *Arbetet*, 28 november, 1892, 2; "Helsingland: wallag", *Helsinglands Veckoblad*, 19 maj, 1887, 2; F.W Robinson, "Lördags-följetong", *Göteborgs Aftonblad*, 3 augusti, 1901, 3; "En allvarlig aning", *Mora tidning*, 1 augusti, 1905, 3; "Karlshamn. Liberala samlingspartiet nya rösträttsförslag", *Karlshamns Allehanda*, 23 mars, 1905, 2; Anna Wicksell, "Björnson", *Västra Dagbladet Skaraborgsposten*, 31 december, 1902, 4.

8. Gregg Mitman, "In Search of Health: Landscape and Disease in American Environmental History," *Environmental History* 10 (2005): 184, 194; Linda Nash, *Inescapable Ecologies: A History of Environment, Disease, and Knowledge* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2006), 5, 6, 49, 66; Nancy Langston, "Paradise Lost: Climate Change, Boreal Forests, and Environmental History" *Environmental History* 14:4 (2009), 642.

9. Erland Mårald och Christer Nordlund, "Modern Nature for Modern Nation: An Intellectual History of Environmental Dissonances in the Swedish Welfare State", *Environment and history* 26 (2020); Nils Edling, *Det fosterländska hemmet: Egnahemsolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, (Stockholm: Carlsson, 1996); Jan Larsson, *Hemmet vi ärvde: Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden*, (Stockholm: Arena och Institutet för framtidsstudier, 1994); Svenbjörn Kilander, "Det nya Sverige och det gamla", i Staffan Källström och Erland Sellberg (red.), *Motströms: Kritiken av det moderna* (Stockholm: Carlsson 1991); Martin Stolare, *Kultur och natur: Moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900–1920* (Göteborg: Göteborgs universitet 2003); Per Wisselgren, *Samhällets kartläggare: Lorénska stiftelsen, den sociala frågan och samhällsvetenskapens formering i Sverige 1830–1920* (Eslöv: Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 2000).

10. Mårald och Nordlund, "Modern", 499–501.

11. Beck, *Risksamhället*, 29ff. Beck poängterar att riskberäkningar inte är ett nytt fenomen men att omfattningen på dessa risker har förändrats. Se även: Scott, *Seeing*, 2–4.

12. Roberto Esposito, *Bíos: Biopolitics and Philosophy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008); Roberto Esposito, *Immunitas: The Protection and Negations of Life* (Cambridge: Polity Press, 2011); Brett Levinson, "Biopolitics in Balance: Esposito's Response to Foucault", *CR: The New Centennial Review* 10.2 (2010), 239–261; Eric Swynedouw och Herik, Ernstson, "Interrupting the Anthro-po-obScene: Immunobiopolitics and Depoliticizing Ontologies in the Anthropocene", *Theory, Culture & Society* 35 (2018), 22. För en diskussion kring och kritik av Espositos immuniseringsbegrepp vid historiska studier, se Emanuel Rota, "Is Immunity a Historical Concept?"

Medical and Juridical Immunity in the European Enlightenment”, *Configurations* 25, no. 3, (2017), 328f.

13. Denna process benämns av Esposito som autoimmunisering: Esposito, *Bíos*; Levinson, ”Biopolitics”.

14. Esposito, *Immunitas*, 145ff; Frédéric Neyrat, “Birth of Immunopolitics”, *Parresia*, 10, no. 1, (2010), 2, 4.

15. Esposito, *Immunitas*; Neyrat, ”Birth”.

16. Frédéric Neyrat och Elizabeth R. Johnson, ”The Political Unconscious of the Anthropocene: A Conversation with Frédéric Neyrat”, *Society & Space* 20 Mars, 2014; Swyngedouw och Ernstson, ”Interrupting”. Termen ”kropp” används eftersom den konkretiserar idén om en sammanhållen enhet som ska skyddas. För hur samhället och staten började ses som en kropp, se t ex Paul Warde, *The Invention of Sustainability: Nature and Destiny, c. 1500–1870* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), 149f. För Espositos tolkning via Hobbes se: Levinson, ”Biopolitics”, 244.

17. Tolkat genom Ulrich Becks förståelse av det moderna samhällets relation till risker tillför fantasin om totalt skydd ytterligare en dimension av samhällets riskhantering.

18. Esposito, *Immunitas*; Esposito, *Bíos*; Swyngedouw och Ernstson, ”Interrupting”, 21; Neyrat och Johnson, ”Political”. För immuniseringens inre motsättningar, se: Esposito, *Immunitas*, 165.

19. Beck, *Risksamhället*; Esposito, *Immunitas*; Swyngedouw och Ernstson, ”Interrupting”, 22; Frédéric Neyrat, ”The Biopolitics of Catastrophe, or How to Avert the Past and Regulate the Future” *The South Atlantic Quarterly*, 115, (2016).

20. Richard E. Boyatzis, *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development* (London and New Delhi: SAGE, 1998).

21. Quentin Skinner, ”Meaning and Understanding in the History of Ideas”, *History and Theory* 8(1), (1969).

22. Per Eliasson, ””Genom helvetets port, men-’: Skogsdikning som mål och medel”, *Aktuellt om historia* 3–4 (Bromma: Historielärarnas förening) 1992; Eliasson, ”Skogsdikning”; Lindeberg, ”Hotbilder”, 14f.

23. Ekelund och Hamilton, *Skogspolitisk*.

24. Lars Östlund, O. Zackrisson och A-L Axelsson, ”The History and Transformation of a Scandinavian Boreal Forest Landscape since the 19th century”, *Canadian Journal of Forest Research*, 27 (1997), 1198–1206; Per Linder och Lars Östlund, ”Structural Changes in Three Mid-Boreal Swedish Forest Landscapes, 1885–1996”, *Biological Conservation* 85, no. 1 (1998); Lars Kardell, ”Ecological Aspects of the Swedish Search for More Wood”, *Ambio* 7 (1978); Lars Kardell, ”Skogsvårdens uppkomst”, *Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens tidskrift* 127.3 (1988); Mårald et al., *Forest*, 15ff.

25. Eliasson, ”Skogsdikning”; Eliasson, ”Helvetets”; Per Eliasson, *Skog, makt och människor: En miljöhistoria om svensk skog 1800–1875* (Stockholm: Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, 2002); Thomas Söderqvist, *The Ecologists: From Merry Naturalists to Saviours of the Nation: A Sociologically Informed Narrative Survey of the Ecologization of Sweden 1895–1975* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1986); Jönsson, *Biologiska*, 2019.

26. Se t ex Samuel Temple, ”Forestation and its Discontents: The Invention of an Uncertain Landscape in Southwestern France, 1850–Present”, *Environment and History* 17 (2011), 14,15; Thomas P. Hughes, *Human-Built World: How to Think about Technology and Culture* (Chicago: University of Chicago Press, 2004); Eric Swyngedouw,

Liquid Power: Contested Hydro-Modernities in Twentieth-Century Spain, 1898–2010 (Cambridge Massachusetts: The MIT Press, 2015); Scott, *Seeing*. För en kritik av Scott, se Tina Loo, "High Modernism, Conflict, and the Nature of Change in Canada: A Look at Seeing Like a State", *Canadian Historical Review* 97 no. 1, (2016).

27. William J. Mitsch och James G. Gosselink, *Wetlands* (Hoboken New Jersey: Wiley, 2015); Rodny James Giblett, *Postmodern Wetlands: Culture, History, Ecology* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1996); Ari Akusti Lehtinen, "Mires as Mirrors. Peatland – Hybrid Landscapes of the North, *Fennia* 178, no. 1 (2000); Donald Pisani, "Beyond the Hundredth Meridian: Nationalizing the History of Water in the United States", *Environmental History* 5 (2000); Hugh C. Prince, *Wetlands of the American Midwest: A Historical Geography of Changing Attitudes* (Chicago: Chicago University Press, 1997); Emily O'Gorman, *Wetlands in a Dry Land: More-Than-Human Histories of Australia's Murray-Darling Basin* (Seattle: Washington University Press, 2021).

28. Uwe Lübben och Christof Mauch, "Uncertain Environments: Natural Hazards, Risk and Insurance in Historical Perspective", *Environment and History* 17, no. 1 (2011); Mary Douglas och Aaron Wildavsky, *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers* (Berkeley: University of California Press, 1982); Gunnar Broberg, "Den mediala katastrofen i Lissabon 1755", i Svante Nordin, och Gunnar Broberg (red.), *Risk och historia: Sex uppsatser om katastrofer och livets vanskligheter* (Lund: Lunds universitet, 2000); Temple, "Forestation"; Mark Monmonier, *Cartographies of Danger. Mapping Hazards in America* (Chicago: University of Chicago Press, 1997).

29. Lübben och Mauch, "Uncertain"; Nordin och Broberg, *Risk*.

30. Beck, *Risksamhället*; Esposito, *Immunitas*; Esposito, *Bíos*.

31. Jonas Allvin, *Beskrifning öfver Mo samt n:a och s:a Wedbo härader i Jönköpings län*, (Jönköping, 1857), 24. Carl Malmström hänvisade till Allvin som en av de första att beskriva försumpningen: Carl Malmström, *Om Faran för Skogsmarkens Försumpning i Norrland: en studie från Kulbäckslidens och Roklidens försöksfält*, (Stockholm: Meddelanden från statens skogsförsöksanstalt 26–27, 1931), 8.

32. Allvin, *Beskrifning*, 24.

33. I artikeln använder jag termen "norra Sverige" i stället för "Norrland", då det senare historiskt fungerat som en samlande beteckning för flera olika regioner och ofta burit förenklade och stereotypa konnotationer. I det empiriska materialet förekommer dock benämningen "Norrland", och återges därför när källorna själva använder den.

34. Sverker Sörlin, *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Stockholm: Carlsson, 1988); Erik Törnlund, "'Stora skogarna av tall står här öde och fåfång, ty ingen behöver timret': Om flottning, flottledsutbyggnad och förändring av ett naturligt vattendrag från 1800-talet och framåt", i Per Eliasson och Ebba Lisberg Jensen (red.), *Naturens nytta* (Lund: Historiska media 2000); Lars Östlund, "Förändringar i det boreala skogslandskapet: Virkesförrådets utveckling 1850–1991", i Jörgen Björklund och Lars Östlund (red.), *Norrländsk skogshistoria* (Sveriges lantbruksuniversitet 1992); Rune Bunte, Lars-Erik Borgegård och Sven Gaunitz, *Vindeln: En norrländsk kommuns ekonomiska utveckling 1800–1980: En analys av bondesamhällets ekonomiska utveckling, anpassning och förvandling under 200 år* (Lund: Selector, 1982).

35. Appelstrand, *Miljömålet*, 31–32; Larsson, *Hemmet*, 39ff., 46; Wisselgren, *Samhällets*, 30–31.

36. Exempel på viktiga instanser för centraliseringen: skogsinstitutet 1841–1859, skogsstyrelsen 1859–1882, domänstyrelsen 1883.
37. Mårald et al., *Forest*; Appelstrand, *Miljömålet*.
38. CA Gustafsson, "Skogsmarksafdikning", *Skogsvaktaren* 9, (1898), 139–141.
39. Gustafsson, "Skogsmarksafdikning".
40. Beck, *Risksamhället*.
41. Eliasson, "Skogsdikning"; Eliasson, "Helvetets"; Linder, "Hotbilder".
42. Robert Tolf, "Försumpning af skogsmark i öfre Dalarne", *Svenska mosskulturför-
eningens tidskrift* (1897), 280. Alla inblandade i försumpningsdebatten betonade risken
för de nationalekonomiska intäkterna.
43. Tolf, "Försumpning", 263.
44. Donald Worster, *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas* (Cambridge:
Cambridge University Press, 1994); Stephen Toulmin och June Goodfield, *Människan
upptäcker tiden: Utvecklingstankens historia* (Stockholm: Natur och Kultur 1966), 156ff.
45. Eugen Hemberg, *Om skogsmarkens försumpning och botemedlen deremot* (Vexjö:
Smålandspostens boktryckeri, 1907), 7. Min kursivering.
46. Hemberg, *Skogsmarkens*, 3.
47. Henrik Hesselman, *Om vattnets syrehalt och dess inverkan på skogsmarkens försump-
ning och skogens växtlighet* (Stockholm: Meddelanden från statens skogsförsöksanstalt,
1910), 116.
48. Karin Johannisson, *Medicinens öga: Sjukdom, medicin och samhälle – historiska er-
farenheter* (Stockholm: Norstedt, 1990); Roger Qvarsell, "'Ett sunt folk i ett sunt
samhälle': Hälsoupplysning, hälsovård och hälsopolitik i ett idéhistoriskt perspektiv",
i Gösta Carlsson och Ola Arvidsson (red.), *Kampen för folkhälsan* (Stockholm: Natur
och Kultur, 1994).
49. Axel Lundström, *Om våra skogar och skogsfrågorna* (Stockholm: Beijer, 1895), 18.
50. Lundström, *Skogar*, 19.
51. Viktiga lagar och institutioner under denna period för att främja befolkningen
inkluderade bland annat folkskolestadgan från 1842, 1885 års hälsovårdsstadga, medi-
cinalstyrelsen (senare socialstyrelsen) som 1878 fick ansvar för folkhälsopolitik, sjuk-
husvård och läkemedelskontroller samt lagen om tuberkulosvård från 1914. Andra
viktiga aktörer var statens bakteriologiska laboratorium grundat 1909 och kommu-
nala hälsovårdsnämnder.
52. Herman Lundborg, *Degenerationsfaran och riktlinjer för dess förebyggande* (Stock-
holm: Norstedt, 1922); Sverker Sörlin, *Europas idéhistoria 1492–1918: Mörkret i män-
niskan* (Stockholm: Natur & Kultur, 2004), 166–177; Bill Luckin, "Revisiting the Idea
of Degeneration in Urban Britain, 1830–1900", *Urban History* (2006); Emma Vikström,
Skapandet av den nya människan: Eugenik och pedagogik i Ellen Keys författarskap (Örebro:
Örebro universitet, 2021); Kerstin Thörn, *En bostad för hemmet: Idéhistoriska studier i
bostadsfrågan 1889–1929* (Umeå: Umeå universitet, 1997); Tore Frängsmyr, *Framsteg
eller förfall: framtidsbilder och utopier i västerländsk tanketradition* (Stockholm: Liber
Förlag, 1980).
53. Albert Nilsson, "Om Norrbottens myrar och försumpade skogar", *Tidskrift för
skogshushållning* 25:1 (1897), 11.
54. Nilsson, "Norrbottens", 24.
55. Nilsson, "Norrbottens", 11.
56. Tolf, "Försumpning", 262. Min kursivering.
57. Tolf, "Försumpning", 266.

58. Tolf, "Försumpning", 266.
59. Markus Gunneflo, "Rudolf Kjellén: Nordic Biopolitics Before the Welfare State", *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift*, 35, (2015).
60. Christer Nordlund, *Det upphöjda landet: Vetenskapen, landhöjningsfrågan och kartläggningen av Sveriges förflutna, 1860–1930* (Umeå: Umeå universitet, 2001), 39; Jönsson, *Biologiska*, 159f; Gunnar Eriksson, *Kartläggarna: Naturvetenskapens tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottets Sverige 1870–1914* (Umeå: Umeå universitet, 1978).
61. Larsson, *Hemmet*; Jenny Jarlsdotter Wikström, "Att väga och mäta naturens skönhet: det tidiga naturskyddets estetik" i Erik Erlanson et al. (red.), *Litteratur, konst och politik i välfärdsstatens Sverige* (Stockholm: Kungl. Vitterhets historia och antikvitets akademien, 2024), 180; Carol Kaesuk Yoon, *Naming Nature: The Clash Between Instinct and Science* (New York: W.W. Norton, 2009).
62. Mårald et al., *Forest*, 15–18; Appelstrand, *Miljömålet*, 30ff.
63. Kardell, "Ecological"; Kardell, "Skogsvårdens"; Mårald et al., *Forest*.
64. Hemberg, *Skogsmarkens*; Nilsson, "Norrbottens".
65. Tolf, *Försumpning*, 280.
66. Tolf, *Försumpning*, 280. Liknande uttalanden återfinns hos exempelvis Nilsson, "Norrbottens"; Hemberg, *Skogsmarkens*, 4.
67. Johan Olof af Zellén, "Om torrläggning af försumpad skogsmark", *Skogsvårds-föreningens tidskrift* (1903), 23, 28.
68. af Zellén, "Torrläggning".
69. Hemberg, *Skogsmarkens*, 8.
70. Eliasson, "Skogsdikning", 182, 184.
71. Esposito, *Immunitas*; se även Erland Mårald och Christer Nordlund, "Inledning" i Erland Mårald och Christer Nordlund (red.), *Värna, vårda, värdera: miljöhistoriska aspekter och aspekter på miljöhistoria* (Umeå: Umeå universitet, 2003).
72. Eliasson, "Skogsdikning".
73. Hesselman, *Vattnets*.
74. Hesselman, *Vattnets*.
75. Hesselman, *Vattnets*, 115.
76. Hesselman, *Vattnets*, 117.
77. Jönsson, *Biologiska*, 69, 86.
78. Eliasson; Hotbilder; Visa skogen: <https://visaskogen.se/kunskap/historik-pa-kulbackslidens-forsokspark/>. (25-04-20)
79. Malmström, *Faran*.
80. Malmström, *Faran*, 94.
81. Esposito, *Bíos*, 46; Esposito, *Immunitas*.
82. Jönsson, *Biologiska*, 166.
83. Temple, "Forestation", 14–15; Scott, *Seeing*.
84. Hesselman, *Vattnets*, 116. Min kursivering.
85. Hesselman, *Vattnets*, 116.
86. August Strindberg, *Dikter på vers och prosa* (Stockholm: Bonnier, 1883). Se även: Thörn, *Bostad*; Lars J. Lundgren, *Vattenförening: debatten i Sverige 1890–1921* (Lund: Gleerup, 1974).
87. Malmström, *Faran*, 95.
88. Esposito om att upprätta gränser mot det som anses tränga in i samhällskroppen: *Immunitas*, 2f.

89. af Zellén, "Torrläggning", 30. Min kursivering.
90. Hesselman, *Vattnets*, 115.
91. Larsson, *Hemmet*; Mårald och Nordlund, "Modern"; Edling, *Fosterländska*; Kilander, *Moderniseringskritiska*; Vikström, *Skapandet*; Wisselgren, *Samhällets*; Johansson, *Medicinen*; Qvarsell, *Hälsoupplýsning*.
92. Beck, *Risksamhället*.
93. Mårald et al., *Forest*; Appelstrand, *Miljömålet*.
94. Neyrat tolkar fantasin utifrån ett psykoanalytiskt perspektiv: Neyrat och Johnson, "Political"; Swyngedouw och Ernstson, "Interrupting"; Jason Glynos, "Fantasy and Identity in Critical Political Theory", *Filozofski vestnik* 32, no. 2 (2011), s. 71, 72; För en kritik av psykoanalysens subjektståelse och dess potentiellt universella anspråk se: Sara Edenheim, *Begärets lagar: Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi* (Eslöv: Symposion, 2005), 43.
95. Jörgen Lennqvist, *Vätmarkshistoria: Hjälmarens och Kvismarens stränder under 1800- och 1900-talen* (Örebro: Örebro universitet, 2007), 188f; Michael Löfroth, *Vätmarkerna och deras betydelse* (Solna: Naturvårdsverket, 1991).
96. Esposito, *Immunitas*, 9ff; Esposito, *Bíos*, 91f; Timothy Campbell, "'Bios', Immunity, Life: The Thought of Roberto Esposito", *Diacritics* 36, (2006), 4
97. Ebba Lisberg Jensen, "Sätt stopp för sprutet! Från arbetsmiljöproblem till ekologisk risk i 1970-talets debatt om hormoslyr och DDT i skogsbruket", i Fredrik Björk, Per Eliasson och Bo Fritzboer (red.), *Miljöhistoria över gränser* (Malmö: Malmö Högskola: 2006); Lars Östlund, Sandra Laestander, Gerd Aurell och Greger Hörnberg, "The War on Deciduous Forest: Large-Scale Herbicide Treatment in the Swedish Boreal Forest 1948 to 1984", *Ambio* 51, no. 5 (2022).
98. Lennqvist, *Vätmarkshistoria*; Löfroth, *Vätmarkerna*.
99. Neyrat och Johnson, "Political"; Neyrat, "Birth"; Beck, *Risksamhället*. Se även: Mårald och Nordlund, "Inledning", 10f.